

Evde Bakım Desteğinden Faydalanan Ailelerde Bakım Yüğü

Muhammed Çağrı ADEMOĞLU

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, ademoglu.c7@gmail.com

İhsan KUTLU

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,

Sosyal Hizmet Bölümü, ikutlu@sakarya.edu.tr

Özet

Engellilik alanında yapılan çalışmalar engelli birey ve onun refahı üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak engellilik alanında bütüncül bir yaklaşım ve çevresi içinde birey yaklaşımından hareketle engelli bireyin etkileşim içinde olduğu kişi ve sistemlerin kapasitelerini ortaya koyup geliştirmek de önem arz etmektedir. Bu bağlamda engelli birey ile zamanının büyük bir bölümünü geçiren, engelli bireye bakım sağlayan aile bireyleriyle yapılacak çalışmaların, engelli bireylerin refahına ve engellilik alanına katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı engelli bireye bakım sağlayan aile bireylerinin demografik ve sosyal özellikleriyle bakım yükleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmada nicel araştırma deseniyle tasarlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Türkiye'nin bir ilinde ikamet eden evde bakım desteğinden faydalanan 263 bakım veren oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında Zarit, Reeve ve Bach-Peterson tarafından geliştirilen Türk toplumu için geçerlilik ve güvenilirliği 2007 yılında Erdem ve İnci tarafından gerçekleştirilen "Bakım Verme Yüğü Ölçeği" (Burden Interview) kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda; bakım verenlerin çoğunun, kadın (%87,1), ev hanımı (%85,9), evli (%81), çocuk sahibi (%84), ilköğretim mezunu (%44), geniş aile yapısına sahip olduğu (%56,7), engelli ile birlikte yaşadığı (%98,5), bakım sağlamaya yönelik eğitim görmediği (%92,4) belirlenmiştir. Bakım verenlerin bakım yükleri ile; aile tipi, engelli ile birlikte yaşama durumları, bakım sağlamaya yönelik eğitim görme durumları, bakım verme süresi, eğitim durumları, meslekleri, gelirleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı; bakım verenin bakım yükü ile yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, engelli birey ile yakınlık derecesi, çocuk sahibi olma durumu, engelli bireyin engel grubu arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bakım Yüğü, Engellilik, Evde Bakım Desteği,

Care Burden in Families Benefiting from Home Care Support

Abstract

Studies in the field of disability focus on the disabled person and his/her welfare. However, it is also important to reveal and develop the capacities of the people and systems that the disabled person interacts with, based on a holistic

approach in the field of disability and the approach of the individual in his/her environment. In this context, it is thought that studies to be conducted with family members who spend a large part of their time with the disabled person and provide care to the disabled person will contribute to the welfare of disabled individuals and the field of disability. The aim of this study is to examine the relationship between the demographic and social characteristics of family members who provide care to the disabled person and their burden of care. The study was designed with a quantitative research design. The sample of the study consists of 263 caregivers residing in a province of Turkey and benefiting from home care support. Within the scope of the study, the "Burden of Caregiving Scale" (Burden Interview) developed by Zarit, Reever and Bach-Peterson and validated for the Turkish population by Erdem and İnci in 2007 was used.

As a result of the study, it was determined that most of the caregivers were women (87.1%), housewives (85.9%), married (81%), had children (84%), graduated from primary school (44%), had a large family structure (56.7%), lived with the disabled person (98.5%), and did not receive training to provide care (92.4%). It was determined that there was no significant relationship between the care burden of caregivers and their family type, living with the disabled person, receiving education for providing care, duration of caregiving, educational status, occupation, and income; there was a significant relationship between the care burden of the caregiver and age, gender, marital status, degree of closeness with the disabled person, having children, and disability group of the disabled person.

Key Words: Burden of Care, Disability, Home Care Support

1. GİRİŞ

Engellilik, dünya genelinde ve ülkemizde, çocuklardan yetişkinlere ve yaşlılara kadar bireylerin yanı sıra aile ve toplumu da yaşam şekli ve kalitesi açısından etkilemektedir. Engel oranı ve türüne bağlı olarak, engelli bireyler bir bakım verene bağımlı hale gelebilmektedir. Bu durum, engelli bireylerin bakım ve sorumluluğunu üstlenen kişiler üzerinde önemli bir yük oluşturabilmektedir. Bu bağlamda, engelliliği deneyimleyen bireyler kadar, onlara bakım sağlayanların da bu süreçte zorluklarla karşılaştığı görülmektedir. Engelli bireylerin karşılaştıkları sorunlara yönelik yapılan araştırmaların yanı sıra, onlara bakım verenlerin bakım yükünü belirlemeye yönelik çalışmalar da büyük önem taşımaktadır. Engelli bireyler, günlük yaşam aktivitelerini yerine getirirken kısa veya uzun vadede desteğe ve yardıma ihtiyaç duymaktadır. Bu destek genellikle bireyin en yakın çevresi olan aile tarafından sağlanmakta ve üstlenilmektedir. Literatürdeki araştırmalar, engellilik durumunun yalnızca engelli bireyi değil, aynı zamanda bakım verenleri de etkilediğini ortaya koymaktadır (Uygun, Taylan, 2018: 515-516).

Engellilik, yalnızca tıbbi ve biyolojik bir olgu olarak değil, aynı zamanda sosyal bir olgu olarak da değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, engellilik hem bireyi hem de çevresini etkilemektedir. Engelli bireyin bakımını üstlenmesi beklenen en yakın sistem ise ailedir. Ancak, engelli bireye bakım sağlama süreci ilerledikçe, engelli birey ile aile arasındaki etkileşim noktalarında tahribatlar, yıpranmalar ve kopukluklar ortaya çıkabilir. Bu süreç, bakım veren kişinin denge ve

uyum mekanizmalarının bozulmasına ve etkileşim sistemlerinin zarar görmesine yol açabilmektedir.

“Bakım veren” kavramı, yaşamın günlük faaliyetlerini yerine getirmekte güçlük çeken bir bireyin bakımını üstlenen kişi olarak tanımlanmaktadır. Teknolojik ilerlemeler ve sağlık alanındaki gelişmelerle birlikte, insan ömrünün uzaması ve bakıma ihtiyaç duyan bireylerin sayısındaki artış, bakım verici kavramının önemini artırmıştır (Karahana ve İslam, 2013: 1).

Literatürde, bakım yükü kavramının, “bakım vericinin üstlendiğı bakımın yarattığı psikolojik sıkıntılar, fiziksel sağlık sorunları, ekonomik zorluklar, sosyal problemler, aile ilişkilerinin bozulması ve kontrolün kaybedildiğı duygusu gibi olumsuz objektif ve subjektif sonuçlar” olarak tanımlandığı görülmektedir. Yük kavramı genellikle fen bilimlerinde fiziksel bir anlam taşısa da, sosyal bilimler alanında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle, günlük yaşam aktivitelerini yerine getiremeyen bireylere bakım sağlayanların karşılaştığı zorluklar, sosyal bilimlerde “yük” olarak nitelendirilmektedir (Uğur, Özlem, 2006: 6-7).

"Bakım yükü" kavramı, engelli veya yaşlı bireylere bakım sağlayan kişilerin bakım verme sürecinden kaynaklanan yükü tanımlamaktadır (Liu vd., 2020: 438). Bu kavram, farklı nedenlerle bakıma ihtiyaç duyan bireylere bakım verenlerin yaşadığı deneyimleri ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır. Aynı zamanda, bakım veren bireyin biyopsikososyal açıdan karşılaştığı güçlükleri de tanımlar (İnci, 2022: 134). Ancak, kavramın çağrıştırdığı olumsuz anlam nedeniyle dönem dönem eleştirildiğı de belirtilmektedir (Awad, Lakshimi, 2008: 149).

Bakım verme sürecinde, bakım yükünü etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler, bakım verilen ve bakım veren tarafından kaynaklanan iki ana boyutta incelenebilir (Connell ve Gibson, 1997: 355). Bakım verilen bireyin engel türü, engelliliğın süresi, engelliliğın seyri, engel oranı ve bağımlılık düzeyi gibi faktörler bakım yükünü etkileyen unsurlardır. Ayrıca, bakım verenin yaşı, eğitim düzeyi, sosyal destek varlığı, fiziksel sağlığı ve engelliye bakım vermeye yönelik eğitim durumu gibi faktörler de bakım yükünü etkileyebilir (Aşiret, Kapucu, 2013: 6-7).

Bakım yükünün olumsuz etkilerini azaltmak ve bakım verenleri desteklemek amacıyla çeşitli hizmet modelleri geliştirilmiştir. Bu hizmetlerden biri, evde bakım yardımını kapsamaktadır. Türkiye’de evde bakım yardımı desteğinin yıllara göre dağılımı incelendiğinde; 2007 yılında

28.583 engelli birey için evde bakım yardımı sağlanırken, bu sayı 2023 yılı Temmuz itibarıyla 568.286 engelli bireye çıkmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

Bu çalışma, sosyal hizmet modelleri arasında yer alan Evde Bakım Desteği'nden faydalanan ailelerin bakım yükünü belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmayla engelli bireylere bakım sağlayan aile bireylerinin demografik ve sosyal özellikleri ile bakım yükü arasındaki ilişkinin anlaşılması ve elde edilen bulgular aracılığıyla mevcut engellilik ve bakım yükü literatürüne katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, evde bakım desteğinden yararlanan bakım verenlerin demografik ve sosyal özellikleri ile bakım yükleri arasındaki ilişkinin incelendiği tanımlayıcı ve betimleyici bir nicel araştırmadır. Araştırma, Türkiye'nin bir ilinde evde bakım desteğinden faydalanan 263 bakım veren ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda, bakım verenlerin demografik ve sosyal özellikleri ile bakım yüklerine ilişkin çeşitli sorular sorulmuştur.

Araştırmanın evreni, bir ilde evde bakım desteğinden yararlanan bakım verenlerden oluşmaktadır. Bu evrenden gelişigüzel seçilen 263 bakım veren ile çalışma yürütülmüştür.

Verilerin toplanmasında, bakım verenlerin tanıtıcı bilgilerini içeren “Bakım Veren Tanıtım Formu”, bakım yükünün belirlenmesine yönelik Zarit, Reever ve Bach-Peterson tarafından geliştirilen ve Türk toplumu için geçerlilik ve güvenilirliği İnci ve Erdem tarafından gerçekleştirilen “Bakım Verme Yükü Ölçeği” (Burden Interview) kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen bakım veren tanıtım formu, sosyo-demografik özellikleri yansıtan on altı sorudan oluşmaktadır.

Bakım Yükü Ölçeği, bakım sağlayanların bakım yükünü tespit etmeye yönelik 22 sorudan oluşan likert tipi yapıdadır. Bu ölçek aracılığıyla, yüksek puanlar bakım yükünün yüksek olduğunu, düşük puanlar ise bakım yükünün düşük olduğunu göstermektedir. Araştırmanın verileri, 1 Kasım 2022-1 Ocak 2023 tarihleri arasında evde bakım desteğinden faydalanan 263 bakım veren kişiyle yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir. Her görüşme ortalama 25-30 dakika sürmüştür. Katılımcılara, uygulamaya başlamadan önce araştırmacının kimliği ve araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, sözlü ve yazılı onayları alınmış ve form ile ölçeğin kullanımı hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmacı, uygulama sürecinde katılımcıların olası sorularına yanıt vermek üzere gözlemci olarak yer almıştır.

Araştırmanın verileri bilgisayar ortamına aktarılmış ve istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada elde edilen verilerin analizi için betimleyici istatistikler, tek yönlü varyans analizi ve t testi gibi yöntemler kullanılmıştır.

3. BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde, araştırma kapsamında ulaşılan bulgular tablo ve yorumlar eşliğinde sunulmuştur. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Bakım Veren Aile Üyesinin Bilgileri

Özellikler	N	%	
Aile Tipi	Geniş Aile	149	56,7
	Çekirdek Aile	114	43,3
Engelli Birey ile Yakınlık Derecesi	Eşim	51	19,4
	Annem/Babam	34	12,9
Engelli Birey ile Yakınlık Derecesi	Kayınvalidem/Kayınpederim	51	19,4
	Çocuğum	120	45,6
	Diğer	7	2,7
Eğitim Durumu	Okuryazar Değil	17	6,5
	Okuryazar	20	7,6
	İlkokul Mezunu	116	44,1
	Ortaokul Mezunu	73	27,8
	Lise Mezunu	27	10,3
	Üniversite Mezunu	10	3,8

	Ev Hanımı	226	85,9
Meslek	Serbest Meslek	2	0,8
	İşçi	7	2,7
	Emekli	15	5,7
	Çalışmıyor/İşsiz	13	4,9
Gelir Durumu	Gelir Gideri Karşılıyor	72	27,4
	Gelir Gider Eşit	108	41,1
	Gelir gideri Karşılmıyor	83	31,5
Cinsiyet	Kadın	229	87,1
	Erkek	34	12,9
Medeni Durum	Evli	213	81,1
	Bekar	24	9,1
	Boşanmış	13	4,9
	Eşi Vefat Etmiş	13	4,9
Çocuk Durumu	Evet	221	84,0
	Hayır	42	16,0
Yaş	25-34	39	14,8
	35-44	73	27,8
	45-54	83	31,6
	55 ve üzeri	68	25,9
Toplam		263	%100

Engelliye bakım sağlayan aile bireylerinin demografik ve sosyal özellikleri Tablo-1'de sunulmuştur. Araştırmaya 263 bakım veren aile üyesi katılmıştır. Katılımcıların demografik ve sosyal özelliklerine göre, bakım sağlayanların %87,1'inin kadın olduğu belirlenmiştir. Literatürdeki bakım yüğü çalışmaları bakım sağlayanlar çoğunluğunun kadın olduğunun altını çizmektedir (Yacı, 2011: 71-72; Bostancı, 2014: 77; Soner, Aykut, 2017: 377; Kalınkara, Kalaycı, 2017: 27; Fertelli, Tuncay, 2019: 110). Çalışmamızın bu bulgusu literatürdeki diğer çalışmalar ile uyumludur.

Bakım veren aile bireylerinin akrabalık bağları incelendiğinde, %45,6'sının çocuğuna, %19,4'ünün kayınvalidesine veya kayınbabasına, %19,4'ünün eşine ve %12,9'unun annesine veya babasına bakım verdiği belirlenmiştir. Uygun ve Taylan (2018: 520) tarafından Alzheimer hastalarına yönelik bakım yükünü inceledikleri araştırmada ise, bakım verenlerin %58,3'ünün annesine veya babasına, %18,5'inin eşine ve %16,7'sinin kayınvalidesine veya kayınbabasına bakım sağladığı saptanmıştır.

Yıldız, Dedeli ve Pakyüz'ün (2016: 220) araştırmasında, bakım verenlerin sırasıyla %41'inin eşine, %38'inin çocuğuna ve %4'ünün annesine veya babasına bakım verdiği tespit edilmiştir. Diğer araştırmalarda da, bakım sağlayan aile üyelerinin bakım verdikleri kişiler genellikle anne veya baba, eş ve çocuk olarak karşımıza çıkmaktadır (Orak, Sezgin, 2015: 35-36; Mollaoğlu vd., 2011: 126-127; Çınar, 2012: 69). Bu bulgular ve literatürdeki çalışmalar göz önüne alındığında, engelli bireylerin bakım ve sorumluluğunun öncelikli olarak çekirdek aile üyeleri tarafından üstlenilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Bakım verenlerin diğer demografik özelliklerine göre; %56,7'sinin geniş aile yapısına sahip olduğu, %81'inin evli olduğu, %84'ünün çocuk sahibi olduğu, %85,9'unun ev hanımı olduğu ve %44,1'inin ilkokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Literatürdeki bakım yüğü çalışmalarında, bakım verenlerin çoğunun evli ve eğitim düzeylerinin ilkokul mezunu olduğu görülmektedir (Uygun, Taylan, 2018: 519; Yıldız vd., 2016: 219-220; Turhan Gürhopur, Dalgıç, 2017: 11-12). Çalışmamızın bulguları, mevcut literatürle benzerlik göstermektedir.

Bakım veren aile bireyinin, bakım veren olma rolünün yanı sıra anne-baba, çocuk veya eş gibi çeşitli roller de üstlendiği görülmektedir. Engelli bireye bakım vermenin yanı sıra bu farklı rollerin

getirdiği sorumluluklar, bakım verenin taşıyabileceği yük kapasitesini artıran bir etken olarak değerlendirilebilir.

Bakım sağlayan aile bireylerinin gelir durumuna bakıldığında; %41,1'inin gelirlerinin giderlerine eşit, %31,5'inin gelirlerinin giderlerini karşılamadığı ve %27,4'ünün gelirlerinin giderlerini karşıladığı belirlenmiştir. Gürhopur ve Dalgıç (2017: 11) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, katılımcıların %49'unun gelir ve giderlerinin eşit olduğu, %43,9'unun gelirlerinin giderlerinden fazla olduğu ve %7,1'inin gelirlerinin giderlerinden az olduğu saptanmıştır. Yıldız, Dedeli ve Pakyüz (2016: 220) tarafından yapılan araştırmada ise, katılımcıların %66'sının gelirlerinin giderlerinden az olduğu, %25,5'inin gelirlerinin giderlerine eşit olduğu ve %8,5'inin gelirlerinin giderlerinden fazla olduğu bulunmuştur. Çalışmamızdaki bulgular ile literatürdeki çalışmalar arasındaki farklılıklar, araştırmaların yapıldığı tarihler, örneklem büyüklükleri ve sosyo-ekonomik yapı gibi faktörlerden kaynaklanmış olabilir.

Katılımcıların %14,8'i (n=39) 25-34 yaş aralığında, %27,8'i (n=73) 35-44 yaş aralığında, %31,6'sı (n=83) 45-54 yaş aralığında, %25,9'u (n=68) 55 yaş ve üzeridir.

Tablo 2: Bakım Verme Sürecine Yönelik Bilgiler

Özellikler	N	%
Ortopedik	144	54,8
Bakım Verilenin Engel Grubu		
Ruhsal/Duygusal	48	18,3
Zihinsel	71	27,0
Bakım Verme Süresi		
1-3 Yıl	69	26,2
4-8 Yıl	54	20,5
9-15 Yıl	60	22,8
16-29 Yıl	57	21,7
30 Yıl ve üzeri	23	8,7
Evet	54	20,5

Evde Bakım Desteğinden Faydalanan Ailelerde Bakım Yüğü

Bakmakla Yükümlü Olunan Başka Birisinin Varlığı	Hayır	209	79,5
Bakım Verme Eğitimi Alma	Evet	20	7,6
	Hayır	243	92,4
Bakımdan Sorumlu Başka Birinin Varlığı	Evet	50	19,0
	Hayır	213	81,0
Toplam		263	%100

Bakım verilen engelli bireylerin engel gruplarına bakıldığında; %54,8'inin ortopedik, %27'sinin zihinsel ve %13,3'ünün ruhsal veya duygusal engel grubunda olduğu saptanmıştır. Ayrıca, bakım verilen engelli bireylerin %81'inin mevcut bakım vereni dışında başka bir bakım sorumlusunun olmadığı belirlenmiştir. Bu durum, engelli bireylerin bakımını üstlenen aile üyelerinin sağlık sorunları veya vefatları durumunda engelli bireylere bakacak kimsenin kalmayacağı riskini ortaya koymaktadır.

Çalışmaya katılan bakım verenlerin %98,5'inin engelli birey ile birlikte yaşadığı görülmüştür. Bakım süreleri incelendiğinde, bakım verenlerin %26,2'sinin (n=69) 1-3 yıl, %20,5'inin (n=54) 4-8 yıl, %22,8'inin (n=60) 9-15 yıl, %21,7'sinin (n=57) 16-29 yıl ve %8,7'sinin (n=23) 30 yıl ve üzeri süredir bakım verdiği belirlenmiştir. Katılımcıların %20,5'inin (n=54) bakım verdiği kişi dışında başka bir bakmakla yükümlü olduğu biri bulunurken, %79,5'inin (n=209) başka bir yükümlülüğü olmadığı saptanmıştır.

Bakım verenlerin, engelli bireyin bakımına yönelik eğitim alma durumları incelendiğinde; %92,4'ünün bu konuda herhangi bir eğitim almadığı belirlenmiştir. Kalinkara ve Kalaycı (2017) tarafından yapılan araştırmada da bakım verenlerin çoğunun bakım verme konusunda eğitim almadığı bulunmuştur. Bakım verme süreci, biyolojik, psikolojik ve sosyal alanlarla yakından ilişkilidir ve bu alanlarda bilgi eksiklikleri, bakım kalitesinde eksikliklere yol açabilir.

Tablo 3: Bakım Verme Yükü Ölçeği Tanıtıcı Bilgileri

Ölçek	Ort.	Ss.	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach Alpha (α)
Bakım Verme Yükü	2,05	,50	,027	-,724	,931

Bakım Verme Yükü Ölçeği'nin çarpıklık katsayı puanı 0,27 ve basıklık katsayı puanı -0,72 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, ölçek verilerinin normal dağılım gösterdiğini işaret etmektedir (George, Mallery, 2010). Bu nedenle, veri analizlerinde t-testi ve ANOVA analizi kullanılması uygun görülmüştür.

Araştırma kapsamında yapılan ölçümde, Bakım Verme Yükü Ölçeği'nin Cronbach Alpha (α) değeri 0,931 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, ölçeğin yüksek bir güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Bakmakla Yükümlü Olunan Başka Birinin Varlığına Göre Bakım Verme Yükü

Ölçek	Bakmakla Yükümlü	N	Ortalama	Ss.	t	df	p
Bakım Verme Yükü	Evet	54	2,0438	,50608	-,105	261	,917
	Hayır	209	2,0518	,49937			

* $p < .05$

Katılımcıların bakım yükü ile bakmakla yükümlü oldukları başka birinin varlığı arasındaki ilişkinin saptanabilmesi amacıyla yapılan t-testine göre; bakım verme yükü ile bakmakla yükümlü olunan başka birinin varlığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,917$). Yurtseven'in (2018) kanserli hastalara yönelik bakım süreçleri üzerine yaptığı çalışmada ise, başka birine bakmakla yükümlü olmanın bakım yükünü etkilediği ve bakım verilen başka birinin varlığının bakım yükünü artırdığı belirlenmiştir. İki çalışma arasındaki farklılığın nedeni, hedef kitlelerdeki farklılıklar olarak değerlendirilebilir.

Tablo 5: Bakım Eğitimi Alma Durumu/ Bakım Yüğü

Ölçek	Bakım Eğitimi	N	Ortalama	Ss.	t	df	p
Bakım Verme Yüğü	Evet	20	1,9295	,41906	-1,123	261	,262
	Hayır	243	2,0600	,50532			

**p<.05*

Katılımcıların bakım verme yükleri ile bakım eğitimi alma durumları arasındaki ilişkiyi anlamak için gerçekleştirilen t-testine göre; katılımcıların bakım verme yükleri ile bakım eğitimi alma durumları arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir ($p>0,262$). Papastavraou ve ark. (2012) ile Iconomou ve ark. (2001) tarafından yapılan çalışmalarda bakım verme eğitimi alan bakım verenlerin bakım yükünün daha düşük olduğu belirlenmiştir. Yurtseven'in (2018) yapmış olduğu; kanserli hastalara yönelik bakım süreçlerindeki bakım yükünün belirlenmesi çalışmasında bakım verenin bakım verme eğitimi almasının bakım yükünü etkilemediği saptanmıştır.

Tablo 6: Bakım Vermeye Yönelik Başka Sorumlunun Varlığına Göre Bakım Verme Yüğü

Ölçek	Başka Sorumlu	N	Ortalama	Ss.	t	df	p
Bakım Verme Yüğü	Evet	50	2,0173	,56920	-,466	66,543	,643
	Hayır	213	2,0578	,48323			

**p<.05*

Bakım verme sorumluluğuna sahip başka birinin olması ile bakım yüğü arasındaki ilişkinin belirlenmesi için gerçekleştirilen t-testine göre; Bakım verme sorumluluğuna sahip başka birinin olması ile bakım yüğü arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($p>0,643$). Literatür incelendiğinde; Yurtseven (2018) ve Öner (2012) çalışmalarında bakım verme süreçlerinde bakım verenden farklı olarak destek olan sorumlu birinin varlığının bakım yükünü azalttığını tespit etmişlerdir. Elde edilen bu bulgu çalışmamız ile farklılık göstermektedir. Ancak çalışmamızda ulaşılan bulgulardaki değerler incelendiğinde bakımdan sorumlu başka bir kişinin varlığı durumunda (istatistiksel olarak anlamlılık tespit edilememesine rağmen) hafif de olsa yükün azalmış olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: Cinsiyete Göre Bakım Verme Yükü

Ölçek	Cinsiyet	N	Ortalama	Ss.	t	df	p
Bakım Verme Yükü	Kadın	229	2,0300	,51031	-2,028	50,195	,048*
	Erkek	34	2,1858	,40275			

* $p < .05$

Katılımcıların cinsiyeti ile bakım yükü ilişkisinin tespit edilebilmesi için yapılan t-testine göre; katılımcıların bakım yükleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p < 0,048$). Bu farklılığın hangi cinsiyetten kaynaklandığını belirlemek için baktığımız puan ortalamalarına göre; kadınların bakım yükü puanı ortalamalarının erkekler göre daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Literatür incelendiğinde farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Malak ve Dicle'nin 2008 yılında yaptıkları çalışmada, Karaaslan'ın 2013 yılında yaptığı çalışmada, Orak ve Sezgin'in 2015 yılında yaptığı çalışmada bakım yükü ve bakım verenin cinsiyeti arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Yurtseven'in 2018 yılında yapmış olduğu kanserli hastaların bakımına yönelik bakım yükünün belirlenmesine ilişkin çalışmada ise bakım verenin cinsiyetinin bakım yükünü etkilediği, erkek bakım verenlerin bakım yükünün, kadınlara göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Çalışmamız bu bağlamda literatürden farklılaşmaktadır. Bu farklılığın nedeninin; toplumsal anlamda kadına atfedilen bakım veren rolü, kadının bakım vermeyi yük olarak değil bir görev olarak algılaması ve zorluk olarak görmemesi olduğu düşünülmektedir. Farklılığın bir diğer nedeni; çalışmaların farklı hedef kitleleri üzerinden yürütülmüş olması olarak açıklanabilir.

Tablo 8: Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Bakım Yükü

Ölçek	Çocuk	N	Ortalama	Ss.	t	df	p
Bakım Verme Yükü	Evet	221	2,0757	,50493	1,913	261	,057
	Hayır	42	1,9156	,45405			

* $p < .05$

Katılımcıların bakım verme yükleri ile çocuk sahibi olup/olmamaları arasında ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan t-testine göre; katılımcıların çocuk sahibi olup olmamaları ile bakım yükleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiş ($p>,057$) ancak çocuğı olanların puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatür incelendiğinde; Yurtseven (2018), Karaaslan (2013) ve Öner'in (2012) yapmış oldukları araştırmalarda çocuk sahibi olduğu belirtilen kişilerde bakım yüklerinin çocuk sahibi olmayanlara oranla daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 9: Yakınlık Derecesine Göre Bakım Verme Yüğü

		N	Ortalama	Std. Sapma	f	p	Post-Hoc
Bakım Verme Yüğü	A Eşim	51	1,7959	,52345	5,119	,001*	
	B Annem-Babam	34	2,0508	,46634			B>A
	C KayınValidem-Kayın Pederim	51	2,0339	,47559			C>A D>A
	D Çocuğum	120	2,1564	,48302			E>A
	E Diğer	7	2,1948	,33783			

* $p<.05$

Katılımcıların bakım verdikleri kişiler ile yakınlık derecesinin bakım yüklerini nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla yapılan Oneway ANOVA analizine göre; yakınlık derecesinin bakım yükünü etkilediğı görülmüştür ($p<0,001$).

Anne ya da babasına, kayınvalide ya da kayınpederine, çocuğına ya da diğer kişilere bakım veren kişilerin bakım verme yükünün, eşlerine bakım verenlere kıyasla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Literatür incelendiğinde; Yurtseven'in (2018) kanserli hastalara ilişkin bakım yükünün belirlenmesi çalışmasında bakım yükü ve yakınlık durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı, Karaaslan'ın (2013) yapmış olduğu çalışmada eşlerine bakım verenlerin diğer yakınlık derecelerine göre daha yüksek bakım yükünün olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10: Engel Grubuna Göre Bakım Verme Yükü

		N	Ortalama	Std. Sapma	f	p	Post-Hoc
Bakım Verme Yükü	A Ortopedik	144	1,8479	,46437	34,864	,000*	B>A C>A
	B Ruhsal-Duygusal	48	2,3958	,33833			
	C Zihinsel	71	2,2266	,46890			

* $p < .05$

Katılımcıların bakım verdikleri engel grubu ile bakım yükleri arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi amacıyla yapılan Oneway ANOVA analizine göre; bakım verilen engel grubunun bakım yükünü etkilediği görülmüştür ($p < 0,001$). Ortopedik engelliye bakım verenlerin bakım yükünün hem ruhsal-duygusal engelliye bakım veren grubundan hem de zihinsel engelliye bakım veren grubundan daha düşük puan almış olduğu görülmüştür.

Tablo 11: Bakım Verilen Süre/ Bakım Yükü

		N	Ortalama	Std. Sapma	f	p	Post-Hoc
Bakım Verme Yükü	A 1-3	69	2,0112	,48365	,514	,725	-
	B 4-8	54	2,0614	,50401			
	C 9-15	60	2,1068	,46849			
	D 16-29	57	2,0646	,52876			
	E 30 ve Üstü	23	1,9565	,56215			

* $p < .05$

Katılımcıların bakım sağlama süreleri ile bakım yükü ilişkisinin tespitine yönelik yapılan tek yönlü varyans analizine göre; katılımcıların bakım yükleri ile bakım sağlama süreleri arasında bir

farklılık saptanmamıştır ($p>0,725$). Literatüre bakıldığında, Uygun ve Taylan (2018) bakım yüğü ile sağlanan bakım süresi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını belirlemişlerdir. Literatürde yapılan diğçer çalışmalar incelendiğinde; bakım yüğü ile sağlanan bakım süreleri arasında ilişki olduğu, sağlanan bakım süresi ile bakım yükünün doğru orantılı ilerlediğı, bakım sürelerinin artması ile beraber bakım yükünün de arttığı ifade edilmektedir (Eğilli, Sunal, 2017:86-88; Orak, Sezgin, 2015, s. 35-36).

Tablo 12: Eğitim Durumuna Göre Bakım Verme Yüğü

Ölçek	Eğitim Durumu	N	Ortalama	Ss.	t	df	p
Bakım Verme Yüğü	İlkokul ve Altı	153	2,1236	,51069	1,849	261	,005
	Ortaokul ve Üzeri	110	1,9479	,46757			

* $p<.05$

Katılımcıların bakım yüğü ile eğitim ilişkisinin tespitine yönelik yapılan t-testine göre; katılımcıların eğitim durumunun bakım yükünü etkilediğı belirlenmiştir ($p<0,005$). Buna göre eğitim derecesi ilkökul ve öncesi olanların daha fazla bakım yüğü hissettiğı öğrenilmiştir. Literatür incelendiğinde, Yurtseven (2018) ve Karaaslan'ın (2013) yapmış oldukları çalışmalarda bakım yüğü ile bakım sağlayanın eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişkinin saptanmadığı; Orak ve Sezgin' in (2015) yapmış olduğu çalışmada eğitim seviyesi okuma-yazma düzeyinde bulunan bakım verenlerin daha yüksek bakım yüğü hissettiğı saptanmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda elde edilen bulguların benzerliklerini ve farklılıklarını, bulunan sosyal ve kültürel yapının etkilediğı söylenebilir.

Tablo 13: Gelire Göre Bakım Verme Yüğü

	N	Ortalama	Std. Sapma	f	p	Post-Hoc
--	---	----------	------------	---	---	----------

	A	Gelir gideri karşılıyor	72	1,9703	,51950			
Bakım Verme	B	Gelir gider eşit	108	2,0846	,50031			
Yükü	C	Gelir gideri karşılamiyor	83	2,0745	,47966	1,276	,281	-

* $p < .05$

Katılımcıların bakım yükü ile gelir durumu arasındaki ilişkinin tespitine yönelik yapılan Anova analizine göre anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p > 0,281$). Uygun ve Taylan'ın (2018) yapmış olduğu çalışmada da bakım verenin gelir seviyesinin bakım yükünü etkilemediği belirlenmiştir. Literatürde yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde; Öner (2012), Karaaslan (2013), Chıou (2009), Papastavrou (2012) yapmış oldukları çalışmalarda bakım verenlerin gelir seviyesinin bakım yükünü etkilediği, gelir seviyesi düşük olan bakım sağlayanların daha yüksek bakım yükü hissettiği saptanmıştır. Çalışmamızdan ve literatürde yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulardan hareketle; gelir durumu ile bakım yükü ilişkisinin, bölgelerin sosyo-ekonomik durumu ve çalışmaların yapıldığı zamana göre farklılık gösterebileceğini söylemek mümkündür.

Tablo 14: Medeni Duruma Göre Bakım Verme Yükü

		N	Ortalama	Std. Sapma	f	p	Post-Hoc
	A	213	2,0160	,50071			
	B	24	2,0189	,42364			C>A
Bakım Verme	C	13	2,3392	,44868	3,789	,011*	D>A
Yükü	D	13	2,3776	,50013			D>B

* $p < .05$

Katılımcıların medeni durumları ile bakım yükü ilişkisinin tespiti için yapılan Anova analizine göre; katılımcıların medeni durumlarının bakım yükünü etkilediği görülmüştür ($p < 0,011$). Bu

anlamly farklılığın hangi medeni durumdan kaynaklandığını belirlemek üzere gerçekleştirilen Post Hoc LSD testi sonucunda;

Boşanmış ve eşi vefat etmiş olanların; evli ve bekar olanlara kıyasla daha fazla bakım yüğü hissettiği belirlenmiştir. Bu veri; aile bütünlüğüünün temelinden sarsılmasının veya aile bütünlüğüünün bozulmasının, bakım verme yüküne olumsuz yansıdığını ve bakım verme yükünü arttırdığını göstermektedir. Literatür incelendiğinde Uygun ve Taylan'ın (2018) alışmasında medeni durumun bakım yükünü etkilemediği belirlenmiştir. Öner'in (2012) yapmış olduğu araştırmada, bakım verenlerden medeni durumu evli olanların daha fazla bakım yüğü hissettiği belirlenmiştir. Çalışmamız bu bulgu bağlamında literatürde yer alan çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Tablo 15: Yaşa Göre Bakım Verme Yüğü

		N	Ortalama	Std. Sapma	f	p	Post-Hoc
	A 25-34	39	1,8019	,39592			B>A
	B 35-44	73	2,0255	,47389			C>A
Bakım Verme	C 45-54	83	2,0767	,51180		5,279,002*	D>A
Yüğü	D 55 ve üzeri	68	2,1865	,51934			

* $p < .05$

Katılımcıların bakım yükleri ile yaş aralıkları ilişkisinin belirlenebilmesi için yapılan Anova analizine göre; katılımcıların yaş aralıklarının bakım yükünü etkilediği saptanmıştır ($p < 0,002$). Bu anlamly farklılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığını belirlemek üzere gerçekleştirilen Post Hoc LSD analizinde; 25-34 yaş aralığında olup bakım sağlayanların diğer yaş gruplarında bakım sağlayanlara kıyasla daha düşük düzeyde bakım yüğü hissettiği görölmektedir.

Literatüre bakıldığında; Yurtseven'in 2018 yılında yapmış olduğu çalışmada 31-45 yaş arasındaki bakım verenlerin bakım yükünün, diğer yaş gruplarına kıyasla daha fazla olduğu saptanmıştır. Orak ve Sezgin'in (2015) yapmış olduğu çalışmada bakım sağlayanının yaşının bakım yükünü etkilemediği belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda ortaya çıkan sonuç yaşı daha düşük

olanların daha az bakım yükü hissettiği şeklindedir. Diğer bir ifadeyle ise yaş yükseldikçe bakım yükü artmaktadır. Çalışmamızda ortaya çıkan bulgunun etkeni olarak; ilerleyen yaş dönemi ile birlikte bakım verenlerin yaşamın getirdiği ve biriktirilen farklı zorlukların yanında, farklı rol ve sorumlulukların (anne-anneanne-babaanne, baba-dede, kayınbaba-kayınvalide, çalışan-emekli, kronik hastalıkları olan) alınmasının da etkili olduğunu söylemek mümkündür.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Günümüzde politika yapımcıların ve araştırmacıların engellilik alanına yönelik ilgisi daha çok engelli bireyler ve sorunları üzerine odaklanırken, engelli bireylere bakım verenlerin bakım sağlarken yaşadığı güçlükler ve bakım yükleri arka planda kalmaktadır. Oysa engellilik alanı; sadece engeli yaşayan bireyi değil, kendisine bakım vereni ve çevresini de etkilemektedir. Sistem yaklaşımı ve ekolojik yaklaşımın vurguladığı “sistemi oluşturan unsurların uyumu” ve “çevresi içinde birey” yaklaşımlarından hareketle engelli bireyin içinde bulunduğu sistemlerden kendisine en yakını olan bakım verenlerin sosyal sağlıkları ve bakım yükleri önem arz etmektedir. Bakım yükü, bakım alan birey ile bakım verenin karşılıklı etkileşimlerini içeren durağan olmayan aktif bir süreçtir. Engellilik alanında bakımın sac ayağını oluşturan bakım vereni odağa almak, ilgilenmek ve bakım veren temelli çalışmalar yapmak engelli bireylere bakım hizmetlerine yönelik bütüncül bir bakış için gereklidir.

Araştırmada kadın bakım verenlerin, bakım verme yüklerinin, erkek bakım verenlere kıyasla daha düşük olduğu, eğitim derecesi ilkökul ve öncesi olanların daha fazla bakım yükü hissettiği, daha genç yaşta olanların daha az bakım yükü hissettiği, boşanmış ve eşi vefat etmiş bakım verenlerin evli veya bekar bakım sağlayanlara göre daha fazla bakım yükü hissettiği, engel grupları arasında bakım yükünün en fazla hissedildiği grubun sırasıyla ruhsal ve duygusal engel grubu, zihinsel engelli grubu ve ortopedik engel gruplarının olduğu, eşlerine bakım verenlerin bakım yükünün, diğer aile üyelerine bakım verenlerin (anne, baba, çocuk, kayınvalide, kayınbaba) bakım yüküne göre daha düşük olduğu, çocuk sahibi bakım sağlayanların çocuğu olmayan bakım sağlayanlara göre daha fazla bakım yükü hissettiği sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Öneriler

Engelliye bakım sağlayan aile bireylerinin hassas gruplar olarak ele alınması ve politikalarda kendilerine yer verilmesi önemlidir. Engelli bireyler ve bakım sağlayanlarının bir bütün olarak değerlendirilmesi, bakım yükünü azaltmaya yönelik sosyal hizmet müdahalelerinin planlanmasını gerektirir. Bakım verenler, toplumsal ve kamusal kaynaklarla buluşturulmalı; sosyal destek mekanizmaları işlevsel hale getirilmeli ve eğitim ile danışmanlık hizmetlerinden faydalandırılmalıdır.

Sağlık ve sosyal hizmet alanındaki personel, yalnızca engelli bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyal sağlıklarını değil, aynı zamanda bakım verenlerin yaşam kalitelerini, sosyal destek ağlarının işlevselliğini ve bakım yükünü de düzenli olarak takip etmelidir. Bakım verenlerin ihtiyaçları dikkate alınmalı ve bakımın sürdürülebilirliği ile etkinliği konusunda desteklenmelidirler.

Bakım yükünü azaltmak ve engelli bireylere daha sağlıklı bir bakım hizmeti sunmak için, öncelikle bakım yükünün belirlenmesi gerekmektedir. Bakım yükünün belirlenmesi engelli bireylere daha iyi bakım hizmeti sunmanın yanı sıra bakım verenlerinin de sosyal iyilik hallerine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Aşiret, G. D., & Kapucu, S. (2013). İnmeli hastaların bakıcılarındaki bakım yükü. *Türk Nöroloji Dergisi*, 19(1), s. 6-7.

Awad, A. G., & Lakshimi, N. V. (2008). The burden of schizophrenia on caregivers: a review. *Pharmacoeconomics*, 26(2), s. 149.

Bostancı, Ö. (2014). *Alzheimer-demanslı yaşlıya bakım veren aile bireylerinin yaşam kalitesinin değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi.

Chiou, C. J., Yi Chang, H., Chen, P., & Wang, H. H. (2009). Social support and caregiving circumstances as predictors of caregiver burden in Taiwan. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 48(3), s. 419-424.

Connel, C. M., & Gibson, G. D. (1997). Racial, ethnic, and cultural differences in dementia caregiving: Review and analysis. *The Gerontologist*, 37(3), s. 355-356.

Çınar, E. (2012). *Alzheimer hastalarına bakım verenlerde bakıcı yüküne etki eden faktörlerin değerlendirilmesi*. Hacettepe Üniversitesi.

Çıtlık Sarıtaş, S., Sarıtaş, S., Bayır, K., & Ucuzal, M. (2014). Karaciğer transplantasyonu yapılan hastalara bakım verenlerin bakım yüklerinin belirlenmesi, *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik E-Dergisi* 2(1), s. 19-20.

Eğilli, C. S., & Sunal, N. (2017). Demanslı Hastaya bakım verenlerin bakım yükü ve etkileyen etmenlerin belirlenmesi. *Journal of Academic Research in Nursing*, 3(2), s. 86-88.

Fertelli, T. K., & Tuncay, F. Ö. (2019). İnmeli bireye bakım verenlerde bakım yükü, sosyal destek ve yaşam kalitesi arasındaki ilişki. *Journal Agent*, 5(2), s. 110.

Iconomou, G., Vagenakis, A. G., & Kalofonos, H. P. (2001). The informational needs, satisfaction with communication and psychological status of primary caregivers of cancer patients receiving chemotherapy. *Supportive Care in Cancer*, 9(8), s. 591-596.

İnci, F. H. (2022). Uluslararası dergilerde yayınlanan Türkiye adresli bakım yükü araştırmalarının bibliyometrik analizi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 9(2), 133-141.

Kalınkara, V., & Kalaycı, I. (2017). Yaşlıya evde bakım hizmeti veren bireylerde yaşam doyumu, bakım yükü ve tükenmişlik. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), s. 19-39.

Karaaslan, A. (2013). *Kanserli hastalara bakım veren ailelerin bakım yükü ve algıladıkları destek düzeyi*. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi.

Karahan, A. Y., & İslam, S. (2013). Fiziksel engelli çocuklara ve yaşlılara bakım verme yükü üzerine bir karşılaştırma araştırması. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 3(5), s. 1-2.

Liu, Z., Heffernan, C., & Jie, T. (2020). Caregiver burden: A concept analysis. *International Journal of Nursing Sciences*, 7(4), s. 438-439.

Malak, A. T., & Dicle, A. (2008). Beyin tümörlü hastalarda bakım verenlerin yüğü ve etkileyen faktörler. *Türk Nöroşirurji Dergisi*, 18(2), s. 120-121.

Mollaoğlu, M., Tuncay, F. Ö., & Fertelli, T. K. (2011). İnmeli hasta bakım vericilerinde bakım yüğü ve etkileyen faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 4(3), s. 125-130.

Orak, O. S., & Sezgin, S. (2015). Kanser hastasına bakım veren aile bireylerinin bakım verme yüklerinin belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 6(1), s. 33-39.

Öner, Ö. İ. (2012). *Onkoloji Hastalarına bakım verenlerin bakım verme yüğü ve algıladıkları sosyal desteğın incelenmesi*. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Papastavrou, E., Charalambous, A., Tsangari, H., & Karayiannis, G. (2012). The burdensome and depressive experience of caring: What cancer, schizophrenia, and alzheimer's disease caregivers have in common. *Canser Nurs*, 35(3), s. 187-194.

Pawl, J. D., Lee, S. Y., Clark, P. C., & Sherwood, P. R. (2013). Sleep loss and its effects on health of family caregivers of individuals with primary malignant brain tumors. *Res Nurs Health*, 36(4), s. 1-14.

Soner, S., & Aykut, S. (2017). Alzheimer hastalık sürecinde bakım veren aile üyelerinin yaşadıkları güçlükler ve sosyal hizmet. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), s. 375-387.

Şahin, Z. A., Polat, H., & Ergüney, S. (2009). Kemoterapi alan hastalara bakım verenlerin bakım yükünün belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(2), s. 3-7.

Turhan Gürhopur, F. D., & Dalgıç, A. İ. (2017). Zihinsel yetersiz çocuğı olan ebeveynlerde aile yüğü. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 8(1), s. 9-16.

Uğur, & Özlem. (2006). *Onkoloji hastasına evde bakım verenlerin bakım yükünün incelenmesi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Uygun, Ü. K., & Taylan, H. H. (2018). Alzheimer hastalarına primer bakım veren ailelerin bakım yükünü etkileyen faktörler. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, s. 515-516.

Yacı, Ö. (2011). *Çeşitli evrelerdeki alzheimer hastalarına bakım veren yakınlarındaki bakıcı yükü ve depresyonun karşılaştırılması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Yıldız, E., Dedeli, Ö., & Pakyüz, S. Ç. (2016). Kanser hastalarına bakım veren aileyelerinin bakım yükü ve yaşam kalitesinin incelenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 13(3), s. 216-225.

Yurtseven, İ. K. (2018). *Kanserli hastalara bakım veren aile üyelerinin, bakım yükü ve tükenmişlik düzeyinin belirlenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi.